

Tringa nebularia

(Gunn., 1767)

Kwokacz

Rząd: siewkowe, podrząd: siewkowce, rodzina: bekasowate, podrodzina: brodźce

Status występowania w Polsce

Kwokacz jest ptakiem nielicznie przelotnym w całym kraju, z wyjątkiem gór. Pojedyncze, niegniazdujące osobniki spotykane są w sezonie lęgowym. Wyjątkowo zimuje.

Opis gatunku

Kwokacz należy do największych brodźców, mniej więcej wielkości gołębia. Wymiary: długość ciała 25–37 cm, rozpiętość skrzydeł 78–80 cm, masa ciała 130–245 g. Samice są nieco większe od samców, lecz różnica jest nieznaczna i płeć niemożliwa do rozpoznania w terenie. Kwokacz ma smukłe ciało z niewielką głową, długie nogi i długi dziób, o mocniejszej nasadzie, cieńszy i lekko podgięty ku górze przy końcu. Upierzenie nie jest charakterystyczne: wierzch ciała, skrzydeł, głowy i kark są szarobrązowe, spód ciała biały lub białawy; na głowie brak wyraźnego rysunku. Dziób szary, nogi zielonkawe lub szarawe. Na grzbiecie w locie widoczny wyraźny biały klin, kontrastujący z ciemnym grzbieciem, ciągnący się w górę od białego kupra. Ogon jest biały, drobno i ciemno prążkowany. Spód skrzydeł białawy. W szacie godowej pięś i szyja są drobno ciemno plamkowane. Na wierzchu ciała występują pojedyncze czarne pióra, niekiedy tworzące pasy. Szata młodociana i spoczynkowa ptaków dorosłych są podobne, jednak ptaki młode mają wyraźniej zaznaczony odcień brązowy na wierzchu ciała i skrzydeł, a pióra na grzbiecie, szczególnie w dolnej części, są płowo obwiedzione (u dorosłych obwódki są białe). We wrześniu lub październiku ptaki młode wymieniają w częściowym pierzeniu pióra grzbiecia i odróżnienie ich od dorosłych w terenie staje się niemożliwe. Ptaki dorosłe przechodzą całkowite pierzenie do szaty spoczynkowej po sezonie lęgowym (termin bardzo zmienny, lipiec–grudzień) i częściowe pierzenie przed sezonem lęgowym (luty–kwiecień), które obejmuje pióra głowy, szyi, spodu ciała oraz grzbiecia. W locie odzywa się głośnym, trzysylabowym gwizdem „tjuw-ljuw-ljuw”.

Możliwość pomyłki z innymi gatunkami

Kwokacza można pomylić z podobnymi brodźcami z rodzaju *Tringa*. Zaobserwowanie szczegółów decydujących o rozpoznaniu jest często możliwe jedynie z bliskiej odległości. Odzywa się głosem podobnym do krwawodzioba *Tringa totanus* (A162). Głosy tych dwóch gatunków możli-

we są do łatwego rozróżnienia tylko przez zaawansowanych obserwatorów ptaków. Jednakże, gdy słysząc głos, uda się zobaczyć ptaka w locie, kwokacza odróżnia brak białego, szerokiego pasa na skrzydłach, łatwo zauważalnego u krwawodzioba.

Biologia

Tryb życia

Gatunek o aktywności dziennej, choć wędruje częściowo nocą; gniazduje pojedynczo, w okresie pozalęgowym chętnie tworzy niewielkie stada, często z innymi gatunkami siewkowców.

Lęgi

Gatunek monogamiczny, pary kojarzą się na lęgowiskach, rzadziej na zimowiskach i podczas wędrówki, prawdopodobnie okazjonalnie ptaki wiążą się w pary na całe życie. Pary gniazdują samotnie. Dojrzałość płciowa osiągnięta jest w drugim roku życia. Na lęgowiska ptaki przylatują w drugiej połowie kwietnia i w maju. O ile para nie zawiązała się wcześniej, samiec przybywa na lęgowisko pierwszy i odbywa nad wybranym terytorium loty godowe; po pojawieniu się samicy zaloty kontynuowane są na ziemi. Samiec wygrzebuje dołki, z których samica (lub para razem) wybiera jedno na założenie gniazda. Gniazdo jest ukryte na ziemi, często pod lub przy pniu martwego drzewa, skały i stanowi płytki dołek skąpo wyścielony częściami roślinnymi i piórami. Kwokacz wyprowadza 1 lęg w roku (1–2 lęgi powtórne występują po utracie pierwszego zniesienia), w zniesieniu z reguły znajdują się 4 jaja. Przystępowanie do lęgów przypada na okres od końca kwietnia do pierwszej połowy czerwca. Wysiadywanie jaj trwa 23–26 dni, wysiadują oboje rodzice. Pisklęta kłują się w zbliżonym terminie i opuszczają gniazdo wkrótce po wykluciu. Jako zagniazdowniki właściwe pisklęta od razu pobierają pokarm samodzielnie. Młodymi opiekują się najpierw oboje rodzice, a w późniejszym okresie jedno z nich, częściej sa-

miec. Lotność uzyskiwana po 25–31 dniach od wyklucia. Terytorium żerowiskowe niekoniecznie jest tożsame z terytorium lęgowym, ponieważ ptaki dorosłe i nielotne młode mogą żerować do kilku kilometrów od gniazda. Młode kwokacze stają się w pełni samodzielne z chwilą uzyskania lotności lub wkrótce potem. Zwykle z lęgowiska odlatuje najpierw jedno z rodziców (przeważnie samica), a drugie opuszcza miejsce lęgu, gdy młode są lotne i samodzielne, 3–6 tygodni później. Terytoria lęgowe są opuszczane od końca czerwca do lipca, nieliczne, przeważnie młode ptaki, zostają na nich do sierpnia.

Wędrowki

Wędrowki kwokacza trwają od połowy marca do końca maja, a odlot z lęgowisk rozpoczyna się najwcześniej w końcu czerwca i trwa do lipca lub sierpnia. Kwokacze, zarówno wiosną, latem jak i jesienią przelatują szerokim frontem nad Eurazją i wzdłuż jej wybrzeży. Większość ptaków wędrujących do południowej Afryki przelatuje nad Saharą. W kierunku zimowisk, od końca czerwca, zaczynają wędrować ptaki dorosłe, a wędrowka młodych nasiloną jest w kontynentalnej Europie w sierpniu i wrześniu. Kwokacz wędruje za dnia i w nocy, pojedynczo lub w niewielkich stadkach.

Zimowanie

Zimowiska europejskich kwokaczy rozmieszczone są szeroko, przede wszystkim w strefie tropikalnej Afryki centralnej. W niewielkiej liczbie kwokacz zimuje w zachodniej i południowej Europie. Większość ptaków spędza zimę nie na wybrzeżach, a w głębi lądu. Ptaki z populacji skandynawskiej osiągają Saharę i przelatują nad nią w sierpniu–październiku; na początku listopada większość kwokaczy przebywa już na właściwym zimowisku. Wędrowka powrotna rozpoczyna się w Afryce zwykle w marcu, większa część ptaków przelatuje nad Europą w przeciągu kwietnia i pierwszej połowy maja. Przelot wiosenny jest szybszy i bardziej ukierunkowany niż jesienny.

Pokarm

Kwokacz żywi się głównie niewielkimi bezkręgowcami i małymi rybkami (do 3 cm długości), na które poluje aktywnie, brodząc w płytkiej wodzie lub chodząc po błocie. Sporadycznie chwytta inne małe kręgowce (np. żaby, traszki, jaszczurki i wyjątkowo gryzonie). Pokarm roślinny pobierany jest rzadko. W sezonie lęgowym w diecie przeważają owady, podczas wędrowki częściej poluje na drobne ryby. Najczęściej notowane ofiary wśród bezkręgowców to: owady i ich larwy (np. chrząszcze, ważki, błonkówki i inne), skorupiaki, mięczaki, pierścienice, a wśród kręgowców różne gatunki ryb (np. węgorze, babki, stynki, szczupaki, płocie, flądry i inne). Ofiary są wykrywane za pomocą wzroku i dotyku. Kwokacz stosuje różnicowane techniki chwytania ofiar. Zwykle jest to szybkie chwycenie ofiary dziobem podczas penetracji

płytkiej wody, błota (na długość dzioba), czy niskiej roślinności przybrzeżnej, płoszenie ofiary ze strefy dennej szybkimi ruchami nóg, bieganiem z częstymi zmianami kierunku, podnoszeniem i podważaniem drobnych kamieni i kawałków drewna czy używaniem rozpostartych skrzydeł w celu płoszenia ofiar. Pobiera także owady z powierzchni gruntu lub z powietrza. Wspólnie z innymi gatunkami brodzieńców stosować może taktykę polowania stadnego. Brak jest danych o pożywieniu piskląt.

Występowanie

Siedlisko

Siedliska lęgowe kwokacza są zróżnicowane i obejmują mniej lub bardziej otwarte tereny: torfowiska, mokradła, brzegi jezior i rzek, śródlądne bagna lub teren otwarty z niewysoką roślinnością (np. stoki i grzbiety górskie, pokryte wrzosowiskami lub łąkami górskimi), lecz nie dalej niż 3 km od wody. Kwokacze unikają zwartych lasów, gniazdując tylko na ich skrajach lub polanach, lecz preferują ich bliskość. Decydujące dla założenia gniazda są następujące czynniki: obecność dogodnego, ukrytego miejsca, bliskość zbiornika wodnego zapewniającego bazę pokarmową oraz obecność wyeksponowanego punktu do obserwacji okolicy, a najlepiej kilku takich punktów – np. skał, martwych drzew itp. Podczas wędrowek i zimę kwokacze związane są z różnego typu siedliskami podmokłymi, a więc z błotnistymi i piaszczystymi brzegami zbiorników wodnych, słonych i słodkich (jezior, rzek, stawów, zbiorników zaporowych), plażami nadmorskimi oraz zalanymi łąkami i pastwiskami, bagnami i mokradłami. Miejsca zimowania kwokaczy muszą zapewniać bezpieczny nocleg (duże otwarte powierzchnie płytkiej wody z dobrą widocznością okolicy, trudno dostępne dla drapieżników) i obfitość bazy pokarmowej.

Siedliska z załącznika I Dyrektywy Siedliskowej, które mogą być istotne dla gatunku

1130 Ujścia rzek (estuaria)

1150 Zalewy i jeziora przymorskie (laguny)

3150 Starorzeczka i naturalne eutroficzne zbiorniki wodne ze zbiorowiskami z *Nymphaeion*, *Potamion*

3270 Zalewane muliste brzegi rzek

Rozmieszczenie geograficzne

Kwokacz gniazduje w szerokiej strefie klimatu umiarkowanego i chłodnego Eurazji od północnej krawędzi strefy stepów na południu do granicy tundry na północy. Areał lęgowy rozciąga się od Skandynawii, przez Rosję, Syberię i Kamczatkę aż do Pacyfiku. Nieliczne populacje gniazdują na skraju lub poza zwartym zasięgiem: na północy Szkocji, w Białorusi i Ukrainie oraz Estonii. Nie wyróżnia się podgatunków.

Zimę kwokacze spędzają głównie w strefach tropikalnych Afryki, Azji i Australii; nieliczne zimują w południowej Europie.

Rozmieszczenie w Polsce

Kwokacz w Polsce nie gniazduje. Najbliższe lęgowiska kwokacza znajdują się w dolinie Prypeci (Ukraina i Białoruś), ok. 250 km na wschód od granic Polski. Gatunek występuje regularnie w całej niżowej części kraju. Zwykle jest liczniej niż wiosną, spotykany w stadkach do kilkunastu–kilkudziesięciu ptaków. Zimuje wyjątkowo.

Status ochronny

Ochrona gatunkowa w Polsce: gatunek objęty ochroną ścisłą (Dz U z 2004 r. Nr 220, poz. 2237)

Status zagrożenia w Europie: S gatunek nie zagrożony, którego status ochronny jest prawdopodobnie odpowiedni
BirdLife International: SPEC -

Dyrektywa Ptasia: Art. 4.2, załącznik II

Konwencja Berneńska: załącznik III

Konwencja Bońska: załącznik II

Porozumienie AEWA

Występowanie gatunku na obszarach chronionych

Ptaki przelotne zatrzymują się w kraju na wielu obszarach chronionych w bardzo różnej formie (parki narodowe, krajobrazowe, rezerwy przyrody, obszary chronionego krajobrazu). Siedliska dogodne dla gatunku w okresie wędrówek objęte są ochroną w wielu regionach kraju (np. rezerwy faunistyczne na wybrzeżu, doliny rzeczne w głębi kraju). Nie jest więc możliwa ocena, jaka część populacji zatrzymującej się w naszym kraju występuje na obszarach chronionych.

Rozwój i stan populacji

Gatunek należy do bardzo trudnych pod względem oceny liczebności i trendów. Na większości obszarów występowania wielkość i trendy populacji kwokacza nie są znane, co wynika ze skrytości i trudności ze znalezieniem gniazd. Nieliczne konkretne dane liczbowe dotyczą głównie populacji europejskich leżących na skraju zasięgu gatunku. Populacja europejska szacowana jest na 66 000–191 000 par lęgowych. Najbardziej zachodnia, brytyjska populacja liczy 1080 p., szwedzka 15 000–20 000 p., norweska 15 000–30 000 p. i fińska 25 000–40 000 p. Populacja rosyjska, prawdopodobnie najliczniejsza, bardzo zgrubnie szacowana jest na 10 000–100 000 p. Lokalnie notuje się niewielki spadek liczby par lęgowych związany z degradacją siedlisk lęgowych (np. przez zalesianie w Wielkiej Brytanii), a w Estonii obserwuje się powolny, lecz stały wzrost populacji (na początku lat 90. kwokacz gniazdował w Estonii w liczbie 25–50 p.).

Również w okresie pozalęgowym liczebność gatunku jest trudna do oceny, ponieważ bardzo duża liczba ptaków rozproszona jest na wielu stanowiskach śródlądowych, a formowanie wielotysięcznych stad w jednym miejscu

(np. do kilku tysięcy ptaków na wybrzeżach Morza Północnego) należy do rzadkości.

Populacja zimująca w Europie i zachodniej Afryce szacowana jest na poziomie 234 000–395 000 os.

W Polsce kwokacz spotykany jest zazwyczaj pojedynczo lub w małych grupach, rzadko spotyka się stada liczące kilkadziesiąt ptaków, a zupełnie wyjątkowo większe skupienia (ponad 100 ptaków) spotykane są głównie w strefie cofki dużych zbiorników zaporowych oraz zalanych dolin dużych rzek. Np. stada złożone z ok. 200 ptaków obserwowano na zb. Jeziorsko (w 1993) i Zb. Nyskim (lata 90.), na Zb. Turawskim w 1983 obserwowano 242 os., a na rozlewiskach w dolinie Wisły pod Tczewem w kwietniu 2000 – 270 os.

Zagrożenia

Gatunkowi zagraża w Polsce w okresach wędrówek:

- zmniejszanie powierzchni naturalnych terenów zalewowych w dolinach rzek niżowych, regularnie podtapianych w okresie wiosennym;
- kurczenie się powierzchni mulistych i piaszczystych ławic w nurcie i odsypisk przybrzeżnych, odsłanianych latem i jesienią w korytach rzek, wynikające z regulacji i pogłębiania koryt;
- kurczenie się dostępnej dla ptaków powierzchni mulistego dna stawów rybnych, spuszcanych i napełnianych bez uwzględnienia okresów wędrówki;
- zanik otwartych, płytkowodnych nadmorskich obszarów, zlokalizowanych przede wszystkim przy ujściach rzek, gdzie z roku na rok podczas wędrówki jesiennej gromadzą się w dużych ilościach ptaki siewkowe;
- płoszenie stad ptaków zatrzymujących się podczas wędrówki (w sezonie polowań na kaczki odpoczywające i żerujące kwokacze są przepłaszane przez myśliwych; sporadycznie zdarzają się przypadki strzelania do kwokaczy przez kłusowników i myśliwych).

Dla uniknięcia nieporozumień wynikających z możliwości odmiennego rozumienia zapisów powyższego tekstu przez osoby należące do różnych grup zawodowych, należy go interpretować w duchu zapisów zamieszczonych w części wstępnej poradnika (T. 7., str. 19).

Propozycje odnośnie do zarządzania

Należy:

- zachowywać płytkowodne obszary, zwłaszcza nadmorskie, zlokalizowane przy ujściach rzek (ograniczenie zabudowy rekreacyjno-turystycznej) oraz na śródlądziu, w okolicach regularnie odwiedzanych przez wędrujące ptaki siewkowe;
- poważnie ograniczyć plany zabudowy hydrotechnicznej dolin rzecznych i plany przekształceń reżimu hydrologicznego rzek;
- w uzasadnionych przyrodniczo przypadkach wprowadzić korektę instrukcji gospodarowania wodą na zbiornikach już istniejących, tak by w dolinie rzeki poniżej piętrzenia utrzymane zostały okresowe zalewy wiosenne;

- użytkować doliny rzeczne zgodnie z dotychczasową ewidencją gruntów;
- opracować i wdrożyć mechanizmy rekompensowania ekstensywnych metod gospodarowania na stawach rybnych (w tym dostosowanie terminów spuszczenia wody i napełniania nią stawów hodowlanych do terminów wędrówki ptaków – w celu utrzymania jesienią i wiosną jak największej powierzchni mulistego dna zbiorników – miejsca żerowania ptaków podczas wędrówek);
- zapewnić spokój wędrującym ptakom na terenach największych koncentracji siewkowców, tak na wybrzeżu, jak i na śródlądziu, ograniczając ich użytkowanie turystyczne i rekreacyjne w okresie czerwiec–październik.

Dla uniknięcia nieporozumień wynikających z możliwości odmiennego rozumienia zapisów powyższego tekstu przez osoby należące do różnych grup zawodowych, należy go interpretować w duchu zapisów zamieszczonych w części wstępnej poradnika (T. 7., str. 20).

Propozycje badań

Należy zbadać:

- dynamikę wędrówki jesiennej;
- pochodzenie populacji wędrujących przez Polskę;
- wybiórczość siedliskową;
- rozmieszczenie zimowisk i tras przelotu populacji wędrujących przez Polskę.

Monitoring

- liczenia ptaków w okresie wędrówki w stałych miejscach zatrzymywania się wędrujących ptaków prowadzone co 3 lata. Metodyka do ustalenia.

Bibliografia

- BAZA DANYCH OSO – NATURA 2000. Zakład Ornitologii PAN. BIRDLIFE INTERNATIONAL/EUROPEAN BIRD CENSUS CO-UNCIL. 2000. European bird populations: estimates and trends. BirdLife Conservation Series No. 10. Cambridge, 160 s.
- CRAMP S., SIMMONS K. E. L. (red.) 1983. The Birds of the Western Palearctic. Vol. 3. Waders to Gulls. Oxford, 913 s.
- DEMENT'EV G. P., GLADKOV N. A. (red.). 1951. Ptitsy Sovetskogo Soyuzu. 3. Moskwa, s. 214–220.
- GLUTZ v. BLOTZHEIM U. N., BAUER K. M., BEZZEL E. (red.) 1977. Handbuch der Vögel Mitteleuropas. Band 7. *Charadriiformes* (2. Teil). Wiesbaden, 893 s.
- HAYMAN P., MARCHANT J., PRATER T. 1986. Shorebirds. An identification guide to the waders of the world. London, 412 s.
- JONSSON L. 1998. Ptaki Europy i obszaru śródziemnomorskiego. Warszawa, 559 s.
- MULLARNEY K., SVENSSON L., ZETTERSTRÖM D., GRANT P. J. 1999. Collins Bird Guide. London, s. 146–147.
- THOMPSON P. S., THOMPSON D. B. A. 1997. Greenshank *Tringa nebularia*. W: Hagemeyer W. J. M., Blair M. J. (red.) The EBCC Atlas of European Breeding Birds: Their Distribution and Abundance. London, s. 306–307.
- TOMIAŁOJC L. 1990. Ptaki Polski. Rozmieszczenie i liczebność. Warszawa, 462 s.
- TOMIAŁOJC L., STAWARCZYK T. 2003. Awifauna Polski. Rozmieszczenie, liczebność i zmiany. Wrocław, 870 s.
- WETLANDS INTERNATIONAL. 2002. Waterbird Population Estimates – Third Edition. Wageningen, The Netherlands, 226 s.

Grzegorz Neubauer